पाकमेति तापः वह्निःस्थितः, दाहोऽभ्यन्तरे। यः कुर्यादित्यत्र यत कर्तृपदं बोद्धव्यम्। प्रायेण राजादीनामन्नादौ गरलो विषं ददति। तेषां ज्ञानार्थं लक्षणमाह "इङ्गितज्ञो मनुष्याणां वाक्चेष्टामुखवैकृतैः। जानीयाद्विषदातारमेभिर्लिङ्गैश्च बुद्धिमान्। न ददात्युत्तरं पृष्टो विवक्षुर्मोहमेति च। अपार्थं बहु सङ्कीर्णं भाषते चापि मूढवत्। अङ्गुलीः स्फोटयेद्दर्वीं विलिखेत् प्रहसेदपि। वेपथुश्चास्य भवति तत्तच्चैकैकमीक्षते। विवर्णवक्त्रः श्यामश्च नखैः किञ्चिच्छिनत्ति च। आलभेता सकेशैः करेण च शिरोरुहान्। निर्विशङ्कैरपहारैः वीक्षते च पुनः पुनः। वर्त्तते विपरीतं च विषदाता विचेतनः"। इङ्गितमभिप्रायसूचकम् आकारं मुखवैकृतं मुखवैवर्ण्यादि एभिर्लिङ्गैर्वक्ष्यमाणैः न ददात्युत्तरं पृष्टः कीर्यावतवर्णजनितव्यामोहात् सङ्कीर्णम् अस्फुटं भयजनितपर्वव्यापनोदायाङ्गुलीः स्फोटयेत् प्रहसेत्। अस्येतावपि श्यामः दग्धसमानवर्णः, आलभेत स्पृशेत् विपरीतं यथा स्यादेवं वर्त्तते। जङ्गमविषाणां सामान्यानां कार्य्याण्याह "निद्रां तन्द्रां क्लमन्दाहं सन्ध्याकं लोमहर्षकम्। शोथं चैवातिसारं च कुरुते जङ्गमं विषम्"। जङ्गमेषु तीक्ष्णतरेषु सर्पानाह "वातपित्तकफात्मानो मोभिमण्डलराजिताः। यथाक्रमं समाख्याता द्व्यन्तरा द्व्यङ्गरूपिणः। फणिनो भोगिनो ज्ञेया संख्यातास्तेऽत्र विंशतिः। मण्डलैर्विविधैश्चित्राः पृथवो मन्दगामिनः। षट् ते मण्डलिनो ज्ञेया ज्वलनार्कविषाः स्मृताः। स्निग्धा विविधवर्णाभिस्तिर्य्यगूर्ध्वं च राजिभिः। विचित्रा एव ये भान्ति राजिभास्ते हि तेऽपि षट्"। एते यथाक्रमं वातपित्तकफात्मानः द्व्यन्तराः द्वे अन्तरे भेदौ येषां ते द्व्यन्तराः यथा भोगिनो मण्डलिन्यां जाताः इत्यादि। भोगिप्रभृतिलक्षणं देशलक्षणमाह "दंशे भोगिकृतः कृष्णः सर्ववातविकारकृत्। पीतो मण्डलिनः शोथो मृदुः पित्तविकारवान्। राजिशोथो भवेद्दंशः स्थिरशोथश्च पिच्छिलः। पाण्डुः स्निग्धोऽतिसान्द्रास्रक्सर्वश्लेष्मविकारवान्"। देशविशेषे कालविशेषे च दष्टस्याबाध्यत्वमाह "अग्न्यर्कदेवायतनाश्रमानवल्मीकसन्ध्यासु चतुष्पथेषु। याम्ये च पित्र्ये परिवर्जनीया कृष्णे नरा वर्मसु ये च दष्टाः"। याम्ये भरण्यां पित्र्ये मघायाम् "दर्वीकराणां विषमाशु हन्ति वर्त्मानि चोष्णे हिमशीतलानि"। उष्णे उष्णसंयोगे। दर्वीकरलक्षणमाह "रथाङ्गवाङ्गलक्ष्मक्षसस्तिकाङ्कुशधारिणः। ज्ञेया दर्वीकराः सर्पाः फणिनः शीघ्रगामिनः"। अपरेषु येषु विषमाशु मारकं भवति तानाह "अजीर्णपित्तातपशीतितेषु बालेषु वृद्धेषु बुभुक्षितेषु। जीर्णे क्षते मेहिनि कुष्ठजुष्टे रूक्षे बले गर्भवतीषु चापि। यस्तक्षते यस्य न रक्षमस्ति राज्ञो वताभिश्च न सम्भवन्ति। शीताभिरद्भिश्च न रोमहर्षो विषाभिभूतं परिवर्जयेत्तम्। जिह्मं मुखं यस्य च केशपातो नासावसादश्च कफाद्भङ्गः। लक्षाश्च रक्ताः श्यावश्च दंशे कृष्णाः स्थिरत्वञ्च विवर्जनीयम्"। केशपातः आकर्षणात्, नासावसादः नासायाः नतत्वं कण्ठभङ्गः शीर्षाधारशक्तिः कृष्णाः स्थिरत्वं कृष्णत्वसम्भः। अपरञ्च "वान्तिर्घना यस्य निरेति वक्त्राद्रक्तं सवेदं बहुमध्यवस्य। दंष्ट्रानिपातांश्चतरश्च यस्येद् यस्यापि वैद्यैः परिवर्जनीयः"। वान्तिः रुधिरस्य, यस्य च नासामुखलिङ्गगुदादिभ्यो रक्तं स्रवेत् "उन्मत्तमत्यर्थमुपद्रुतं वा हीनस्वरं वाप्यथ वा विवर्णम्। वारिष्टमत्यर्थमवेगिनञ्च जह्यात्तरं तत्र न कर्म कुर्यात्"। अत्यर्थमुपद्रुतं वा ज्वरातिसारादिभिरतिशयेनोपद्रुतं हीनस्वरं वक्त्रमुखम् विवर्णं कृष्णवर्णं वारिष्टं नासाभङ्गादियुक्तम्। अवेगिनं वेगो विषवेगः। (लहरि) इति लोके तद्रहितम्। स्थावरं जङ्गमं च विषमेव जीर्णत्वादिभिः कारणैः दूषीविषसंज्ञां लभते तदाह "जीर्णं विषघ्नौषधिदूषितं वा दावाग्निवातातपशोषितं वा। स्वभावतो वा गुणविप्रहीनं विषं हि दूषीविषतामुपैति"। जीर्णम् अतिपुराणं विषघ्नौषधिदूषितं विषघ्नोभिरौषधीभिर्यो हीनीकृतं स्वभावतो वा गुणविप्रहीनं स्वभावादेव दशानां गुणानां मध्ये एकद्वित्र्यादिगुणहीनम्। दूषीविषस्य कार्य्यमाह "वीर्य्याल्पभावाच्च निपातयेत् तत् कफान्वितं वर्त्मगमाशुबन्धि। तेनार्दितो भिन्नपुरीषवर्चो विगन्धिवैरस्ययुतः पिपासी। मूर्च्छां भ्रमं गद्गदवाग्विमिश्रं विचेष्टमानोऽरतिमाप्नुयाद् वा"। न निपातयेत् न मारयति कफान्वितं कफेन सन्दीप्ततीक्ष्णादिगुणं वर्त्मगमाशुबन्धि कफेनाग्नेर्मान्द्यादीषत्पाकाच्चिरस्थायि तथा दूषीविषजदुरोगवतां भिन्नपुरीषवर्चश्च भिन्नपुरीषोद्गतमलः भिन्नवर्चो विवर्णः। विचेष्टमानः विरुद्धां चेष्टां कुर्वन् मूर्च्छादीन् व्याधीन् लभते। स्थानविशेषोत्थिते दूषीविषे लिङ्गविशेषमाह। "आमाशयस्थे कफवात-